

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 347.4

Алексєєнко І. Г.,

*кандидат юридичних наук, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ІСТОТНІ УМОВИ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА

THE CHARACTERISTICS AND ESSENTIAL TERMS OF THE PRINCIPLES OF EUROPEAN CONTRACT LAW

У статті проаналізовано особливості та істотні умови Принципів європейського договірного права та можливості їх застосування національними учасниками ЗЕД. Розглянуто основні умови європейського договірного права, структуру договору, передумови виконання договору, вимоги щодо належного виконання договору.

Ключові слова: *європейське договірне право, виконання договору, добросовісність, оферта, акцепт, реквізити та елементи виконання, якість виконання, право на виконання.*

В статье проанализированы особенности и существенные положения Принципов европейского договорного права и возможности их применения национальными участниками ВЭД. Рассмотрены основные положения европейского договорного права, структура договора, предпосылки исполнения договора, требования по исполнению договора.

Ключевые слова: *европейское договорное право, исполнение договора, добросовестность, оферта, акцепт, реквизиты и элементы исполнения, качество исполнения, право на исполнение.*

The article analyzes the features and significant provisions of the Principles of European contract law and the possibility of their application national traders. The basic principles of contract law in the European Union, structure, prerequisites for the execution of the contract, details, elements, and requirements for performance of the contract.

Key words: *European contract law, contract execution, integrity, offer, acceptance, details and elements of performance, quality performance, right to perform.*

Як свідчить практика, суб'єкти господарювання, що здійснюють міжнародні комерційні трансакції, дуже часто зазнають значних судових витрат через невідповідність законодавства контрагентів. Втрати міжнародної торгівлі через неоднакові норми договірного права в різних країнах важко підрахувати, натомість таку перешкоду не варто недооцінювати, особливо це важливо для розвитку єдиного ринку. Ситуація погіршується, коли виникають труднощі з виконанням умов договору, що в підсумку призводить до виникнення спору між договірними сторонами. Судові витрати на вирішення правових питань непомірно зростають та інколи призводять до критичних наслідків. Саме через це деякі суб'єкти підприємницької діяльності взагалі залишають зовнішні ринки, щоб у подальшому уникати правових невизначеностей. Тому усунення невідповідності між національними законодавствами країн, що регулюють договірні відносини сторін, є головною метою прихильників європейської інтеграції.

Треба відзначити, що останні два десятиліття характеризуються високою активністю у сфері регулювання міжнародної торгівлі. Це виражається, зокрема, у прийнятті низки фундаментальних міжнародно-правових документів як нормативного, так і ненормативного характеру. Можна виділити два основні напрями правового регулювання міжнародної торгівлі: перший – використання колізійного методу регулювання, другий – уніфікація міжнародного приватного права, насамперед права міжнародної торгівлі. При цьому якщо спочатку мова йшла переважно про нормативну уніфікацію, яскравим прикладом якої є Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (Віденська конвенція), то останнім часом все більша увага приділяється розробці актів так званої ненормативної уніфікації: Принципи міжнародних комерційних договорів у редакції 1994 р. і 2004 р. та Принципи європейського договірного права в редакції 2003 р. (далі – Принципи ЕДП). Поява Принципів ЕДП була сприйнято неоднозначно. Пов'язано це, зокрема, з тим, що зазначені норми договірного права не передбачають жодної ратифікації або затвердження з боку держав для їх застосування учасниками міжнародного комерційного обороту. Крім того, особливістю зазначених документів є вкрай широкий предмет регулювання, у результаті чого положення, що містяться в них, мають дуже загальний характер [1, с. 5–7]. Обережне ставлення до вищевказаних документів пояснюється переважно тим, що, як і раніше, залишається відкритим питання про їх правову природу та, як наслідок, про можливість і порядок їх застосування.

Виходячи з вищеозначеного, вважаємо за потрібне провести аналіз особливостей та істотних умов і положень принципів європейського договірного права та можливості їх застосування національними учасниками ЗЕД.

Питання визначення та застосування Принципів ЕДП були проаналізовані в юридичних наукових дослідженнях українських і зарубіжних учених, зокрема М.А. Аносова, В.В. Вітрянського, С.Ю. Кашкіна, Н.Г. Вілкової, І.Б. Утехіна, К. Дейвіс та інших, і не завжди трактуються однозначно. Так, наприклад, у праці «Право Європейського Союзу» за редакцією С.Ю. Кашкіна

питання виконання договору окремо не вивчається, а проведено аналіз правових засад спільного ринку співтовариства. Н.Г. Вілкова проводить аналіз Принципів європейського договірного права порівняно з Принципами УНІД-РУА, а питання виконання частково висвітлюється з узагальненням із вказівкою на главу 7 Принципів ЄДП, яка присвячена виконанню контракту. Також треба зазначити, що питання договірного права не висвітлюються достатньою мірою в дослідженні К. Дейвіс «Право Європейського Союзу», у якому мова йде про співвідношення права Європейського Союзу (далі – ЄС) та національного права. Позитивним є висвітлення механізму формування судових прецедентів у праві ЄС. М.А. Аносов, розглядаючи формування європейського договірного права, окремо про особливості виконання договору не зазначає. Мова йде про процес становлення та шляхи гармонізації договірного права [2].

На сьогодні найважливішим актом, що регулює договірні відносини, є Принципи європейського договірного права (надалі – ПЄДП) [3]. Це постає із ч. 1 ст. 1. 101 ПЄДП: чинні принципи застосовуються як основні правила договірного права в Європейському Союзі. Повний варіант Принципів європейського договірного права містить фактично всі загальні положення договірного права. Частина загального обов'язкового права складається з таких розділів: 1) «Загальні положення»; 2) «Укладення договору»; 3) «Повноваження агентів»; 4) «Дійсність»; 5) «Тлумачення»; 6) «Зміст і наслідки»; 7) «Виконання»; 8) «Невиконання й загальні засоби правового захисту»; 9) «Особливі засоби правового захисту в разі невиконання»; 10) «Множинність сторін»; 11) «Уступка вимоги»; 12) «Переведення боргу»; 13) «Залік вимог»; 14) «Позовна давність»; 15) «Недійсність договору»; 16) «Угоди, складені за умовою»; 17) «Нарахування відсотків».

Принципи сформульовані у формі статей, які супроводжуються детальним коментарем, що містить приклади, короткі судові справи, порівняльні примітки, які дають огляд національних законів і міжнародних положень за темою. Варто зазначити, що ПЄДП призначені для застосування як до міжнародних операцій, так і до угод, що мають суто внутрішній характер.

Зупинимося детальніше на деяких основних положеннях Принципів європейського договірного права:

– принцип обов'язковості для сторін укладеного між ними договору. Обов'язок виконувати договір мається на увазі в ст. 1:102 ПЄДП, яка проголошує свободу укладення договору, а також у ст. 6:111, яка передбачає, що сторона зобов'язана виконати свої зобов'язання, навіть якщо виконання стало більш обтяжливим;

– необов'язковість письмової форми договору. Стаття 2:101(2) ПЄДП передбачає, що договір не потребує висновку й підтвердження в письмовій формі. Договір може бути доведений будь-якими засобами, у тому числі показаннями свідків. Аналогічне правило застосовується до більшості договорів в Англії, Німеччині та Скандинавських країнах. Воно також було встано-

влено в ст. 11 Конвенції про міжнародну купівлю-продаж товарів 1980 р. та в ст. 1.2. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [4];

– можливість відкликання оферти до її акцепту. Стаття 2:202 ПЄДП дозволяє стороні відкликати оферту до її акцепту. У принципах зазначено, що відкликання оферти є недійсним за таких умов: а) оферта вказує, що вона безвідклична; б) вона встановлює певний час для її акцепту; в) адресат оферти розумно покладався на оферту так, якщо б вона була безвідклична, та діяв, сподіваючись на оферту;

– наявність особливих засобів правового захисту у випадку невиконання договору. Стаття 9:101(1) ПЄПД встановила, що кредитор має право стягнути належні йому гроші. Проте чи буде завжди застосовуватися цей принцип у випадку, якщо покупець товарів або замовник послуг не бажає їх прийняти й оплатити? Існує основне правило: покупець повинен сплатити виконання, навіть якщо він у ньому вже не зацікавлений. Принципи європейського договірного права закріпили норми в ст. 9:101(2): якщо кредитор ще не виконав своє зобов'язання та зрозуміло, що боржник не побажає прийняти виконання, кредитор може продовжити виконання та стягнути будь-яку суму, визначену за договором, якщо: а) він не зміг укласти розумну замінуючу угоду без значних зусиль або витрат; б) виконання буде розумним за справжніх зобов'язань;

– негрошові зобов'язання. В англосаксонській правовій системі виконання в натурі негрошових зобов'язань є засобом правового захисту, наданими на розсуд суду й заснованими на праві справедливості. У країнах континентальної правової системи право сторони, яка зазнала збитків, на виконання в натурі переважно визнається, проте з деякими винятками. Наприклад, виконання в натурі не здійснюється, коли це неможливо, незаконно чи нерозумно. Принципи європейського договірного права в ст. 9:102, сприйнявши підхід, властивий континентальній правовій системі, встановлюють, що постраждала сторона має право на виконання зобов'язання в натурі, відмінне від виплати грошей, включаючи надання засобів правового захисту в разі дефектного виконання, за винятком таких випадків: а) виконання було б незаконним або неможливим; б) виконання вимагало б від боржника нерозумних зусиль або витрат; в) виконання полягає в наданні послуг чи виконанні робіт особистого характеру або залежить від особистих відносин; г) потерпіла сторона може розумно отримати виконання з іншого джерела;

– можливість звільнення від відповідальності за невиконання договору. У Принципах європейського договірного права та Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА порушення договору (breach of contract) називається невиконанням (non-performance). Згідно з обома документами невиконанням вважається невиконання стороною будь-якого зобов'язання за договором. Невиконання може полягати в дефектному виконанні або в нездатності провести виконання в належний час, тобто виконання, здійснено занадто рано, надто пізно або ніколи. Невиконання включає в себе порушення додаткового обов'язку не розкривати комерційні таємниці

іншої сторони. Коли сторона зобов'язана прийняти або отримати виконання іншої сторони, нездатність це зробити також буде становити невиконання договору. Надання засобів правового захисту залежить від того, можна чи ні виправдати невиконання, чи є воно результатом поведінки іншої сторони (ст. 8:101 ПЄДП). Невиконання, яке не можна виправдати, може надати стороні, яка зазнала збитків, право вимагати виконання, відшкодування збитків, призупинити власне виконання, скоротити своє виконання або розірвати договір. Невиконання, яке можна виправдати, не дає стороні, яка зазнала збитків, права вимоги відшкодування збитків і виконання. Однак інші вищевказані засоби правового захисту можуть бути доступні для неї. Стаття 8:108(1) Принципів європейського договірного права встановлює, що невиконання стороною виправдане, якщо вона доведе, що вона не могла розумно допустити необхідність обліку цієї перешкоди в момент укладання договору або не змогла уникнути або подолати перешкоди або наслідки. Якщо невиконання викликане дією або бездіяльністю кредитора, він не має права скористатися будь-якими засобами правового захисту;

– обов'язок дотримуватися принципів сумлінності й чесної ділової практики. У Принципах європейського договірного права, зокрема в ст. 1:201, передбачено, що кожна сторона повинна діяти сумлінно та відповідно до чесної ділової практики. Також Принципи європейського договірного права передбачили можливість переходу за згодою сторін прав кредитора до іншої особи за чинним або майбутнім договором (ст. 11:101(1)). ПЄПД допустили також часткову поступку за умови відшкодування додаткових витрат боржника (ст. 11:103). Крім того, ПЄПД не обмежують можливість кредитора заздалегідь дати згоду про майбутню заміну боржника. Принципи європейського договірного права допускають залік вимог. Так, якщо дві сторони мають один перед одним однорідні зобов'язання, будь-яка сторона має право пред'явити проти вимоги іншої сторони право виконання, якщо до часу заліку сторона: а) уповноважена провести виконання; б) має право вимагати виконання іншою стороною (ст. 13:101). Право на залік вимог здійснюється шляхом повідомлення іншої сторони (ст. 13:104). За загальним правилом залік вимог припиняє зобов'язання.

Проаналізувавши основні положення Принципів європейського договірного права, можна відзначити високий рівень їх підготовки з точки зору виділення «загальної серцевини» договірного права держав-членів Європейського Союзу. Принципи європейського договірного права являють собою модель, що зробила великий вплив на подолання матеріально-правових і термінологічних розбіжностей у різних юрисдикціях Європейського Союзу.

Багато положень ПЄДП служать основою, а часто дослівно інкорпуються в проект відповідних розділів майбутнього Європейського цивільного кодексу. Ця обставина, а також регіональний характер ПЄДП дозволили їхнім авторам спочатку передбачити фактично унікальні з правової точки зору можливості їх застосування. Мова насамперед іде про випадок, коли сторони мають право вказати, що їх відносини за договором регулюються ПЄДП. При

цьому внутрішнє національне законодавство в цьому випадку підлягає лише субсидіарному застосуванню [5].

Нині відзначається досить сильний вплив на принципи європейського договірного права принципів цивільного законодавства країн континентальної Європи (Франції, Німеччини, Данії та інших). Наприклад, у частині встановлення недійсності відкликання оферти за умов згадування в ній певного часу для її акцепту; визнання застережень на користь третьої особи юридично дійсними та примусово здійснюваними в судовому порядку; встановлення права кредитора вимагати виконання договірного зобов'язання у вигляді оплати грошей без обмежувальної умови, передбаченої англійським правом; про необхідність того, щоб ціна була «зароблена» виконанням багатьох інших положень.

Нарешті, важливим напрямом розвитку договірного права в Україні є його адаптація до законодавства Європейського Союзу. Економічні інтеграційні процеси потребують відповідної правової інтеграції, зокрема поступового наближення правового забезпечення майнових відносин товарного характеру в Україні до умов внутрішнього ринку ЄС, до правових засад і принципів, що діють на цьому ринку, досягнення сполучності з нормами права ЄС та країн-членів, а згодом гармонізації, а також уніфікації в деяких галузях. Це стосується насамперед договірного права. Проте для входження України в правовий простір ЄС, зокрема у сферу договірного права, має бути проведена велика робота з оновлення масиву нормативно-правових актів у сферах цивільного та господарського законодавства, а також договірної та судової практики щодо застосування цього законодавства.

Література:

1. Сироткіна О.В. Принципи європейського договірного права: історія створення, статус і основні положення / О.В. Сироткіна // Збірник наукових праць. Серія «Право». – Ставрополь : СевКавГТУ, 2003. – Вип. 1(5). – С. 5–7.
2. Утехін І.Б. Виконання цивільно-правового договору за Принципами європейського договірного права / І.Б. Утехін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2250/%D>.
3. Принципы европейского договорного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stalogistic.ru/infocentre/legal/mezhdunarodnoe_zakonodatel_stvo/mezhdunarodnaja_torgovlja/principi_evropejskogo_dogovorn.
4. Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА / пер. с англ. А.С. Комарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.utidroit.org/russian/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>.
5. Вилкова Н.Г. Договорное право в международном обороте / Н.Г. Вилкова. – М. : Статут, 2002. – 509 с. ; Дейвис К. Право Европейского Союза / К. Дейвис ; перев. с англ. Т.А. Черной. – 2-е изд. – К. : Знання, 2005. – С. 393–406 ; Грамацький Е.С. Напрями уніфікації та гармонізації міжнародного приватного права в контексті євро інтеграційних процесів / Е.С. Грамацький // Підприємство, господарство та право. – 2010. – № 10. – С. 107–109.